

Podzemný priestor na Starom meste v Banskej Štiavnici

Underground space in Staré Město – Banská Štiavnica (Slovakia)

JOZEF LABUDA

Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica, Kammerhofská 2, Banská Štiavnica, SK – 969 01; e-mail: labuda@muzeumbs.sk

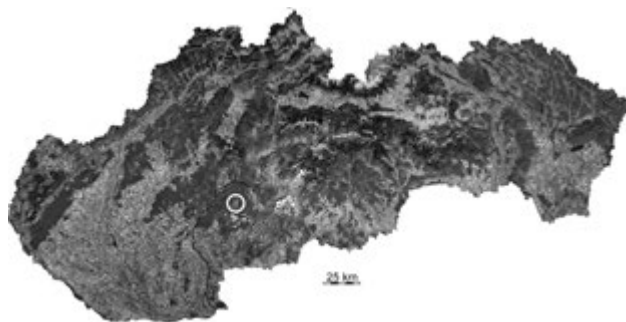
Abstract: The article contains additional information about the long term excavation in the locality of Stare Mesto in Banska Bystrice. The main objects of interest are compounds near Kostelik. The article mainly describes the basement of the compound, the time period, the classification of work and the purpose of the compound.

Key words: Banská Štiavnica, Glanzenberg site, ore mining, architecture, New Age

Dlhoročný výskum archeologickej lokality Staré mesto (Glanzenberg) v Banskej Štiavnici prináša každoročne nové prekvapenia. Súvisí to predovšetkým s jej funkčným významom, keď kedysi tento dnes prevažne zalesnený priestor mal viacero funkcií: 1. Banícka osada, 2. Mestský hrad, 3. Sídlo kráľovského úradníka v tzv. kráľovskom dome, 4. Technické objekty – skúška rúd, tavenie rúd, kováčska vyhňa. Keďže stredom opevnenej lokality prechádza žila Bieber a v bezprostrednej blízkosti žila Špitaller s bohatými rudami drahých kovov, možno na lokalite pozorovať pás pín väčšieho i menšieho rozsahu čo do hĺbky a príľahlej haldy. Práve o takýchto objektoch som naposledy referoval tu na Stříbnej Jihlave pred tromi rokmi. Dnes akoby voľne nadviažem na tento príspevok, pretože sa jedná práve o výskum ďalších objektov na polohe Kostolík. Spomínaný fakt, že archeologický výskum lokality prináša každoročne zaujímavé prekvapenia, dokazuje aj sezóna 2010, keď na vrcholovej polohe lokality sa podarilo dokázať existenciu sakrálny stavby. Na základe doterajších zistení (viacuholníková apsida s orientáciou východ-západ, fragmenty rebier klenby so svorníkom, profilované kamenné piliere ...) datujem túto stavbu do 14. storočia. Jej stavebný vývoj i rozsah určí ďalší výskum.

Predmetom záujmu v rámci tohto príspevku je však poloha Kostolík. Tu sa podarilo zatiaľ dokázať viacero zaujímavých poznatkov o vývoji lokality:

1. Do týchto priestorov ústila prístupová cesta a tu sa rozvetvovala smerom k vrcholovej Polohe 1 a k polohe Plošina nad povrchovými dobývkami.
2. Tu stál dom kráľovského úradníka (tzv. palácová časť) s objektmi pristavenými k hradobnému opevneniu.
3. Tu sa nachádzal ťažobný priestor na žile Bieber a dnes pingy pochádzajú z 13., ale i 16. storočia. V 16. storočí haldy z pín prekryli staršie a opustené architektúry.
4. Na tejto polohe sa nachádzal technický objekt – tzv. Dom skúšača rúd zo 14. storočia. Dokazujú to nálezy polovice kamenného rudného mlyna, tégliky, troska, etc.
5. Na tejto polohe sa skúmal podzemný priestor, ktorý je zatiaľ jediným zaujímavým podzemným priestorom opevnenej lokality.

Podzemná časť sa nachádza v miestach, ktoré boli intenzívne skúmané v rokoch 1901–1902 vtedajším vedením mesta (zastupoval ho archívár J. Richter) a Magyar Nemzeti Múzeum Budapešť (staviteľ Aigner). Podarilo sa im odkryť pomerne veľkú obdĺžnikovú stavbu z jej interiérovej časti, z ktorej časť nálezov sa nachádza v Slovenskom banskom múzeu (pracovné označenie Stavba III na polohe Kostolík). Jej charakter vyvolal dojem, že sa jedná o sakrálnu stavbu,

Obr. 1. Banská Štiavnica-Staré mesto, Polohe Kostolík. Interiér Stavby III z roku 1902, pod ňou situovaný podzemný priestor. Foto A. Baker.

Fig. 1. Banská Štiavnica – Old Town. Position Church Interior Construction III in 1902, underneath is situated underground area. Photo: A. Baker.

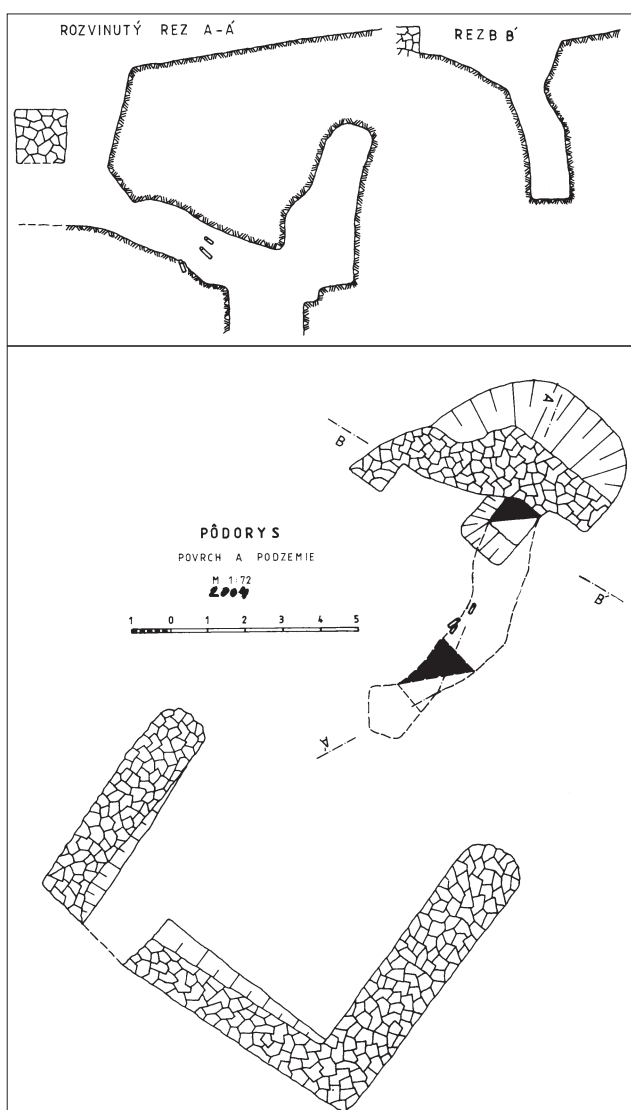
a preto dodnes sa táto poloha označuje miestnym názvom Kostolík. Je to novotvar, avšak nie pravdivý. Aj keď samotný archeologický materiál nemá charakter kvalitnej výpovede, jednalo sa o technický objekt, resp. o priestor súvisiaci s fortifikáciou. Charakter muriva, v porovnaní s doteraz odkrývanými architektúrami umožňuje predpoklad jeho časového zaradenia do 13.–14. storočia (Labuda 2007).

Počas dlhodobého archeologického výskumu lokality Staré mesto sa zo strany SBM uskutočnil v rokoch 2003 a 2004 revízný výskum nadzemnej i podzemnej časti architektúry (Stavba III). Výskum nadzemnej časti sa týkal výlučne zistenia hrúbky muriva tejto stavby, a to na severnej a južnej strane. Na obidvoch stranách sa zistila hrúbka muriva 220 cm. Rovnako sa podarilo identifikovať náro-

žie na juhozápadnej strane, čo umožňuje určenie vnútornej svetlosti stavby v rozsahu 14 × 7,70 m.

Hlavná pozornosť výskumu v týchto miestach bola venovaná podzemným častiam stavby. V súčasnosti je vstup do podzemia možný popri kolmej stene zvetratej šachty a západného muriva Stavby III. Po začistení podzemných priestorov v roku 2003 sa hlavná pozornosť výskumu týchto miest koncentrovala na zistenie pôvodného vstupu do podzemia. Z toho dôvodu sa obnažil múr na západnej strane Stavby III, ktorý bol 220 cm hrubý, tvorený z veľkých kamenných blokov dinasového kremenca. Tieto sa dodnes nachádzajú ako spadnuté aj v spodných častiach podzemného priestoru. Je to dôsledok deštrukcie tohto muriva. V exteriéri západnej časti Stavby III sa našla vrstva ílu a skalné zníženie, ktoré naznačuje na pôvodný vstup do podzemia. Tu však v teréne nebol jasne rozpozorovateľný, a to aj kvôli rozsiahlym výkopovým prácam v rokoch 1900–1901 (obr. 1).

Samotný podzemný priestor možno dnes rozdeliť na 3 časti (obr. 2). Prvá časť má tvar úzkej chodby oválneho profilu a s priemerom cca 1,2–1,3 m. Pozvoľna klesá východným smerom v dĺžke 4 m. Je vysekaná do tvrdej andezitovej skaly. Nemá tvar typickej štôlne, pretože bola razená pomocou odstreľu pušným prachom. V profile

Obr. 2. Banská Štiavnica-Staré mesto, Poloha Kostolík. Pôdorys Stavby III a jej profily s naznačeným podzemím. M. Ferenc.

Fig. 2. Banská Štiavnica – Old Town. Position Church. Plan of the Construction III and the profiles indicating the underground. Drawn by M. Ferenc.

Obr. 3. Banská Štiavnica-Staré mesto, Poloha Kostolík. Vstupná časť podzemia, vyrazená metódou použitia pušného prachu. Foto autor.

Fig. 3. Banská Štiavnica – Old Town. Position Church. Underground entrance area. Mined of usage the method of gunpowder.

chodby sa na rôznych miestach zachovali zvyšky po ručnom vŕtaní, a to až 5 vrtov v dĺžke 6–35 cm, s priemerom 2–3,5 cm. V jednom prípade sa zachovala malá diera po nevybuchnutom odstrele, pretože sklon vŕtania bol nevhodne zasadený do skalnej steny.

Druhá časť podzemného priestoru má tvar kolmo situovanej šachty o priemere 1,5 × 1,5 m. jej dno nemožno rozpoznať kvôli napadaným kameňom z exteriéru (obr. 3). V súčasnosti možno analogické kamene pozorovať v rozrušenom murive Stavby III. Ide o tvary dinasového kremenca. Po intenzívnych dažďoch voda z tohto priestoru neodtekala a aj informácie J. Truchlíka nasvedčujú, že priestor bol uzavretý. Pôvodne sme totiž predpokladali, že takto zmenený postup razenia chodby súvisel so záujmom dostať sa k blízkej žile Bieber. Táto prebieha v blízkosti 20 m.

Tretia časť priestoru podzemia nás prekvapila. Zrazu postup razičov sa otočil akoby kolmo k povrchu, so snahou dosiahnuť dlážku interiéru Stavby III. V tejto časti bolo možné pozorovať v profile steny záseky kvôli výdreve. Nezaznamenali sme zvyšky po vývrtoch ručného vŕtania, avšak zaiste túto metódu ťažby (pomocou pušného prachu) aplikovali v celom podzemnom priestore.

Pri výskume podzemných priestorov Starého mesta sme zistili zaujímavé nálezy a písomný odkaz našich predchodcov, bývalého kolegu a konzervátora SBM J. Truchlíka. Ten sa venoval skúmaniu lokality Sitno v 60.–80. rokoch 20. storočia, ale aj viacerým hradom v Štiavnických vrchoch (napr. Šášov, Revište, Žakyl a iné). Pomerne presne zdokumentoval tento priestor v mierke 1:100 a zistil, že tzv. kolmá časť podzemia má zakončenie asi v 1 m hĺbke. Už vtedy bola zasypaná veľkými balvanmi, ktoré sa on pokúšal dostať von., s jeho interpretáciou podzemného žalára sa nestotožňujem.

Počas výskumnej sezóny 2004 bol priestor kresbne zdokumentovaný. V roku 2008 priestor navštívil francúzsky kolega P. Francis, ktorý sa zaujímal o vývrty na odstrel andezitovej skaly pomocou pušného prachu a ktorý sa venuje práve takýmto priestorom vo Vogézách vo Francúzsku. Práce dotoval do 2. polovice 17. storočia. V roku 2010 sme priestor navštívili opäť, a to viacerí geológovia, či bývalí zamestnanci rudného baníctva na Slovensku. Aj títo zaradili časove uvedené dobývacie práce podzemia do 17.–18. storočia. Žiaľ, nezistili sme zvyšky po ručnom dobývaní priestoru pomocou základných baníckych nástrojov – kladivka a železka.

Výskum a zameranie zatiaľ jediného podzemného priestoru v opevnenej časti lokality Staré mesto (Glanzenberg) v Banskej Štiavnici potvrdil pozoruhodnosť tejto lokality. Tu však nastáva problém časového zaradenia prác a využitia priestoru. Z doterajších dlhodobých prác na lokalite (od roku 1981) vyplýva, že počiatky osídlenia na nej začali v 12. storočí, nevyklučujú prítomnosť Keltov v období okolo zmeny letopočtu (2. storočí. pred Kristom až 2. storočí po Kristu) a rovnako niektoré keramické nálezy patria do 11. storočia. Podstatná časť nálezov však spadá do obdobia 13.–15. storočia a to na všetkých skúmaných

polohách lokality (Labuda 2000). V 16. storočí sa nálezový fundus podstatne redukuje. Nálezy zo 17. storočia. sa objavujú na niektorých polohách lokality. Pri časovom zaradení podzemného priestoru je problém určenia prác a možného využitia. Je nespochybniteľné, že dobývacia technika pomocou pušného prachu je viazaná na obdobie po roku 1627. Alebo tu ide o skoršiu aplikáciu tejto techniky? Druhá možnosť interpretácie je taká, že „základný profil“ priestoru bol v menšom rozsahu vyrazený už v období stredoveku a v 17. storočí zväčšený. Využitie mohlo súvisieť s deponovaním a zabezpečením rudy (tzv. urbura), pretože kráľovský úradník sídlaci na Starom meste v období 13.–15. storočia mal túto povinnosť. Prelom 16. a 17. storočia, ako aj celé 17. storočie je obdobím obrany mesta pred Turkami. Časť areálu lokality bol vtedy stavebne upravený a využitý. Nemožno vylúčiť predpoklad, že z týchto dôvodov uvedený priestor vyrazili a zdá sa nedokončili. Nelogicky totiž pôsobí snaha raziť priestor opätovne k úrovni podlahy interiéru Stavby III. Mohlo ísť o snahu mať prístup do podzemia aj alebo výlučne z interiéru. V závere treba konštatovať, že presné odpovede na tieto otázky umožní až komplexný výskum celého areálu Stavby III, čo už čaká generáciu budúcich archeológov na lokalite.

SUMMARY

During long term archaeological research locality at the Old Town by Slovak Mining Museum done between 2003 and 2004 audit research of above ground and underground architecture (Construction III).

Underground space can be now divided into 3 parts. The first part has the shape of a narrow corridor, oval profile with a diameter of 1,2–1,3 meters. Gradually decreases eastwards in length of 4 m. It is carved into the hard andesite rock. In the profile of the corridor retain on the different places remains after manual drilling. In one case maintain a small hole after unexploded blasting.

The second part of the area has the shape of the vertical situated shaft, a diameter 1,5 × 1,5 m. The third part is directed to the surface.

In conclusion it can be stated that the underground area be related to the deposit of ore or other valuable items, and even during the battles with the Turks (17th century). Then the space widened by gunpowder technology.

ZUSAMMENFASSUNG

Während der langfristigen, fast alljährlichen Ausgrabung der Bergbausiedlung auf dem Berg Staré Mesto (Glanzenberg) hat das Slowakisches Bergbaumuseum (SBM) während zwei Kampagnen 2003 und 2004 eine Revisionausgrabung im Bereich des sog. Baues III, in den Räume über sowie unter Tage durchgeführt. Die Untertageräume sind heute in drei Segmente zu teilen: 1) Enger und in den Andesit eingebauter oval profilierter Gang (ca. 1,3 m Breite, 4 m Länge), der nach Osten geneigt ist und in dessen Wänden

Bohrlöcher erhalten sind; 2) Schacht (ca. 1,5×1,5 m); 3) Der Raum, der bis über Tage hinaufzieht. Man kann schließen, dass die Untertagekomplexe bei Baut III am Glanzenberg als Lagerraum zum Erz- und Wertstückdeponieren in der Neuzeit dienten, wobei auch die Sicherheitsaspekte im Zusammenhang mit der osmanischen Gefahr im 17. Jahrhundert möglicherweise eine Rolle gespielt haben. Profil und Relief der Gänge deutet darauf hin, dass während dieser Zeitperiode in diesen Räumen mit Sprengstoff gearbeitet wurde.

LITERATÚRA

- LABUDA J. (2000): Pozoruhodné nálezy zo Starého mesta v Banskej Štiavnici. – *Archeologica historica*, 25: 7–24.
- LABUDA J. (2007): O Výskume „jednej pingy“ na žile Bieber v Banskej Štiavnici (2005–2007). – *Stříbrná Jihlava*, 2007: 278–281.